

A MAJTÉNYI MIHÁLY NOVELLAPÁLYÁZAT TERMÉSÉRŐL*

Az irodalmi pályázatok kulturális jelentőségéről leginkább megoszlanak a nézetek. Voltak és vannak olyan vélemények, melyek szerint a művészi alkotások zseniális egyéniségek értelmileg felfoghatatlan és kívülről befolyásolhatatlan belső életében gyökereznek. A szervezési formák legfeljebb kedvező feltételt biztosíthatnak az alkotási folyamat számára, de nem vághatnak elébe: hivatali célszerűség, valamint az embernek a végtelen és kimondhatatlan utáni vágya csak nagyon véletlenül eshet egybe. Az irodalom története nem egy olyan korszakos fontosságú életműről tud, amely számára nem egy pályázat, de néhány évtized is kevésnek bizonyult a megérdemelt elismerés kivívásához s csak az utókor kegyelete szolgáltathat megkésett igazságot. Berzsenyit és József Attilát csak szellemi utódjaik emelték az égig, másként gondolkodó kortársak, ha nem süketek is, de csupán félig értői voltak törekvéseiknek.

Előfordulnak azonban a pesszimizmust ellensúlyozó példák is. Ki ne tudná, mit jelentett Arany János számára a *Toldi*ért kapott pályadíj? Vagy a Nyugat kitüntetése Németh Lászlónak? De hogy ne menjünk ilyen messze: Majtényi Mihály tehetsége is valószínűleg lassabban bontakozott volna ki, amennyiben a *Mocsár* című regényével szerzett harmadik díj nem ad döntő lökést pályájának a két háború között. S időben még egy lépéssel közelítve felénk: kétségbe vonható-e regénypályázatunk sikeressége, ha néhány — az egyetemes magyar irodalomban is figyelmet érdemlő — regénnyel ajándékozta meg irodalmunkat!?

A novella (még akkor is, ha némelyik mögött évek tapasztalata gyümölcsett fel) nem annyira a készség és érettség felmutatásának, mint inkább a pillanatnyi összpontosításnak műfaja, egy novellapályázat eredménye tehát még olyan megbízhatósággal sem jelölheti a valós erőviszonyokat, mint a nagyepikáé. De éppen ezért demokratikusabb is. Kisebbség lehetősége adódik benne a már kialakult s esetleg enyhén modorossá is vált írói egyéniség nyomainak felismerésére, a már egyszer hitelesített s most újra felsejülő értékek kritikátlan elfogadására. A novella terjedelménél fogva, de belső sajátágaiból következően is eszményi közeg a folyamatos átalakulásra és rejtőzködésre.

Ez a Magyar Szó eddigi három novellapályázatán is beigazolódtott. Nyertesei kezdők. Az egyik egyetemista, a másik kettő javakorban levő újságíró. Sikerük egyik okaként azt sem kell elhallgatni, hogy írónk egy része harmadéve és tavaly egyaránt tartózkodott a pályázaton való részvételtől. Úgy érezhették: a sok esetlegességtől függő rangsorolás (még talán a második vagy harmadik hely is) csorbítaná megszerzett tekintélyüket; meg hát: a kiténni és nyerni vágyás hiú erőfeszítésein amúgy is túl vannak már. A mezőny többnyire, de korántsem teljes egészében, a fiatalabbakra, a félig-meddig kezdőkre korlátozódott. A bizottságok, anélkül, hogy erről tudomásuk lett volna, nem a klasszicista tökélyrel, hagyományos formában kicsiszolt műalkotásokat keresték, mint inkább a kezdeményező bátorságot, időszerűséget, a világnézeti tágasságot s a korszerű prózárais ismeretét igyekeztek méltányolni. Mivel az említett törekvésekben nem volt hiány, a viszonylag bőséges választék megkönnyítette (s egyben meg is nehezítette) a zsüri munkáját.

A második pályázat termésében Vlaovics József munkája bizonyult a legígéretesebbnek, még akkor is, ha szövegtisztaság tekintetében jó néhány novella fölülmúlja. Vlaovics azonban nem törődött a vitatható stílusproblémákkal, ő a mai vajdasági ember víziójára összpontosított, de úgy, hogy közben etikailag általános emberi, esztétikailag viszont világ-

irodalmi távlatokról sem feledkezett meg, félrelökve többek között a giccs felé torlódás aggályát. Ha valaki elméletileg igyekezne bebizonyítani Gabriel Marqueznek és Csépenek egy szövegen belüli szimbiózisát, Vlaovics szövegének elolvasása előtt nyilvánvalóan bűvésznek vagy szélhámosnak tartanánk; a novella megismerése után viszont már nem. A *Hazamenni* sajátos szintézis: a valóság fölött lebegő sznobizmust bácskaiassá vaskosságai és határozott emberi tartalmai miatt nem elégíti ki. A templomtorony-perspektíva viszont a laikus szemével zagyvának látható mondat-szerkesztésbe ütközhet bele; míg az ódivatúan realista mindkét szélsőséget kifogásolhatja. Keverék, disszonáns elemek konglomerátuma tehát Vlaovics novellája? Nem, hanem átgondolt kompozíció és éppen ezért érdemelte ki az első helyet.

A bíráló bizottság természetesen akkor lehetne igazán elégedett munkájával, ha e pályázat eredménye túlmutatna önmagán s az elkövetkező évek is hitelesítenék döntését. Éfelől csak a reménykedését és a jókívánásait fejezheti ki, mert az írásművészzé fejlődésnek legfeljebb a kezdete lehet az, hogy valaki diadalmaskodik-e egy prózapályázaton. Beretka Ferencnek, fiatalabb lévén, jóval nagyobb e tekintetben a lehetősége, noha világirodalmi példákat is felhozhatnánk annak bizonyítására, miszerint a negyvenedik és ötvenedik életév közötti kor nem csupán a beérés, de a kezdés időszaka is lehet. S a többiek? Tolnai Ottó és Dudás Károly írói becsületén nyilván nem esett folt azzal, hogy Vlaovics nagyobbat akarása elvitte előlük a pálmát. A fiatal tehetségek, ha most nem léptek is előbbre kiróbbanó sikerrel, kétségtelenül jelen vannak. Közülük Csorba Béla, Dezső János, Harka Imre, Vesztegh Ferenc, Pásztor László és B. Németh Agnes tűnik a legígéretesebbnek. Ha nem következő pályázatunkon, akkor lapjainkban és folyóiratainkban valószínűleg találkozni fogunk még a nevükkel; noha ez többségüknél eddig sem volt ismeretlen.

Beretka Ferenc a legelhasználtabb témakörök egyikét választotta írása alapjául: a válság élményekéből ugyanis már kivételesen nagy, klasszikusnak számító alkotások sorozata született. Noha ezzel kapcsolatban mindenekelőtt Csehov, Tolsztoj és Móricz Zsigmond neve merül fel képzeletünkben, a terület korántsem tekinthető körülhatároltnak, lezártnak, nagy távolságról szemlélhetőnek. Az általunk említett nagy írók, sajnos, inkább az előrejelzői voltak annak a folyamatnak, mely manapság veszélyes társadalmi jelenségként az érzékenyebb emberek életében, de főképpen az írók világában elviselhetetlenné fokozódott. Az embernek és munkájának diszharmóniájáról, a természet legkiemelkedőbb pontjának és legalacsonyabb szintjének szédítő távolságáról; egyszerűen: a szellemnek és az anyagnak meghasonlottságáról, a mai tudomány és filozófia által feltett kérdésekről van itt szó. Sokak szerint e kapcsolat befolyásolhatatlan, mert idegen volta eleve adott, s a mai életviszonyok csupán kihangsúlyozzák, láthatóvá teszik a kettőséget, ami mindig is rejtett teher volt az emberi lélekben. Mások (s a mi társadalmunk eszményei ezekbe állnak közelebb) a folyamat lényegét az előbbivel éppen ellentétesnek értékelik s az ember és világa kibékülésének jeleit keresik s egy viszonylagos harmónia megteremtésén munkálkodnak.

Beretka Ferenc novellája, a *Reggel* mindkét általunk említett pólust érinti. Ő válságra gyanít a kérges kezű munkásnak a gépével robusztus spontán egységet alkotó látszólagos harmóniája mögött. De egyúttal a megoldásra is utal, hiszen félgondolatokat hosszabbít gondolatokká, sejtéseket, átmeneti rossz közérzetet tartós állapotá. Vagyis: krízist mutat ki ott, ahol ez csak kivételesen ritkán tudatosulhatott, s ha igen, a hangos szó csupán a töredékét tükrözhetette a mélyebb valóságnak. A tudomásulvétel viszont már egy lépés a megoldás fele.

Nagy különbség van népiesség és népieskedés között. Az előbbi közvetlen életlátást jelent, azt a képességet, mely az életforma kiülsőségei mögött könnyedén tapint rá a szokásokkal és a hiedelmekkel összefüggő gondolkodásmódra. S tegyük még ehhez azt is hozzá: a népiességnek csak akkor van igazi művészi értéke, ha túlmutat önmagán; amennyiben a benne megragadott lét az általános emberi tapasztalattal is összecseng. Az igazi

népiesség megkeresi a táj egyéni arculatát kifejező, tudományos témát is képező néptulajdonságokat, de amennyiben ezek külső összefüggései között ragad meg, parlagi vaskosság jelzi a szintjét. Ha a szokások és hiedelmek sorsokat irányító erővé képesek válni, s ha a komikum magából az élethelyzetből, nem pedig az író jópofaságra való törekvéséből, az önmagában is furcsaságot képezőnek erőszakosan „humoros” lefokozásából ered, akkor provincializmus helyett nyugodtan beszélhetünk irodalomról.

Vígh Rudolf novellája, a *Félrebillent harang* indítását etnográfiai hitellességűnek lehet tekinteni; ám a hiedelem nem pillanatnyi érdekesség, hanem a főhős cselekedetét meghatározó erő. Kala Pálban reggeli ébredésének körülményei érlelik meg a halál közeli megjelenésének gondolatát. A novella mégsem lesz az ostromba viccelődés áldozatává, mert Vígh Rudolf a paraszti gondolkodás együgyűségét az álom közegében, szürrealista képek sorozatában teszi plasztikussá, miközben egy emberélet fordulópontjaiból meríti anyagát. Nem érzélgős, s éppen ezért gyakorlat erős hatást olvasója érzésvilágára. Humora természetserű következménye az önmaguk belső logikája szerint alakuló helyzeteknek; s az asztalon felocsúdó öregember iránt legalább annyi szánalmat érzünk, mint amennyire groteszk a jelenet. Népiesség, tragikum és humor kevés írónknál alkot olyan meggyőző szerves egységet, mint Vígh novellájában.

Dudás Károly éveken át valósággal tanulmányozta az idős, magatehetetlen vajdasági parasztemberek sorsát, amelyről két évvel ezelőtt riportkönyvet is jelentetett meg. E témakörhöz való vonzódása, úgy látszik, azóta sem lankadt, mert a legutóbbi Majtényi Mihály novellapályázatra megújult eszközökkel igyekszik tartósabban megörökíteni, ami már régóta igazta. Ezúttal a filmtől kölcsönzött kifejezési formát; a *Varnyú István megtérésének* szövege nem hiába viseli a filmnovella alcímet, mert valójában félúton van az epika és a forgatókönyv között. A filmszerűségnek nála kétféle értelme van. Először is a novella nyelvével határozza meg, lehetőséget ad ugyanis a sűrítő kihagyásokra, aminek következtében a napi kommunikációs szükségleteink közben legjobban terhelt szófajt, az igét, vagyis (mint mondatrészt) az állítmányt hagyja ki igen gyakran mondataiból. A filmszerűség a tömörítésre azáltal is módot nyújt, hogy az asszociációk törvénye alapján nem egyszer a jelenből a múltnak megfelelő idő rétegébe sikklik át, s eközben természetserűleg hagyhatja el az átűnés folyamatát tartalmazó segédszöveget. Mindennek következményeképpen műve liraisággal és drámaisággal is gazdagodik. A sűrítések ugyanis, az elhallgatások és a visszafogottság eredményeként távlati értékkel rendelkeznek, míg a jelenbe szikrázó múlt folyamatosan készíti elő a tragikus végkifejletet. A novella nyelve tehát rövid leírások és képek sorozata. Egy öregember egy fiút üldöz a szántáson, miközben el-elkalandozik a múltban. Eszébe jut a gyermekkori nyúlüldözésnek az emléke, mikor először kellett tapasztalnia a társadalmi erőszak törvényét. Azután az első, majd ezt követően a második világháború viszonyosságai tűnnek fel előtte, hogy a véreségek a felszabadulás utáni beszolgáltatások víziójában összegeződjenek. Van némi tendencia a lesújtó életmozzanatok összeválogatásában, de amit a novella alig bír el, nem volt-e természetes járuléka az idősebb földművesek életének?

A misztikumhoz való írói viszonyulásoknak kétféle módja ismeretes. Az első, mikor az alkotó előtt valóban olyannyira titokzatosság a jelenések, hogy teljes lényével kiszolgáltatja magát az ismeretlennek: aminek következtében a mű nem lesz több szorongás-élménye kisugárzásánál. Az ilyen művészek távoli, platonikus valóságokban hisznek s látóki szemük sugárzásként hatol át a dolgokon, mint a századforduló táján a szecszionista Maeterlincké, vagy valamivel később az expresszionista Meyrinké. Van azonban egy másfajta misztikum is, melynek indítóokai talán nem különböznek lényegesen az előbbiétől. Ebben az elmélyedő tekintet nem tudja komolyan venni önmagát, vagy ha mégis, képtelen elkerülni a szélesebb látószöveget, mely a gyakorlatias ész által elérhetetlen titkokon kívül az evilági, bár az eldologiasodott értelem számára hozzáférhetetlen,

viszonylatokat is magába foglalja. Ilyen magatartást a legjellemzőbb módon Gogol képviselt a múltban, míg napjainkban a szarkazmusig fokozott iróniával Hernádi Gyula ír ebben a szellemben prózát. Tolnai Ottót ezekhez, nem pedig amazokhoz vonzza a hajlandósága. Az igazi misztikusok tulajdonképpen szimbolisták, mert üzenetük túlságosan is sokféle szempontból közelíthető meg. Ezzel szemben a Tolnai-féle próza szinte majdnem mindig játék, melynek többértelműsége allengikus törekvésből és a metamorfózisokra való hajlandóságból, nem pedig a szemnek a végtelen előtti megmerevedéséből származik. Konkrétan: a szóban forgó elbeszélés, a *Kittenberger középső uja* viszonylatában a misztikum, bár látszólag önértéke van, csupán eszköz az emberi arányok kihangsúlyozására, hogy a mások nagy tettei hasonlóképpen bővíthetők el a gyanútlan kisembert, ahogyan a béka sem tudhat másféle létezésről a végzetesen hipnotizáló kigyószemek előtt.

Vlaovics Józsefnek díjnyertesként való bemutatkozása a bíráló bizottság tagjait is meglepte. A *Hazamenni* című novellájában ugyanis oly sok a fiatalos energia, annyira jellemző rá a csiszolatlanság, hogy inkább gondoltunk egy rendívil életképes zseni-porontyra, mint egy két évtizedes munkássággal rendelkező újságíróra. A tehetség érvényre juttatása azonban nem korosztályhoz kötött s a fiatalkori ígéretes indulásnak csupán a valószínűsége nagyobb a beérkezésre.

Vlaovics novellájának jelentősége a téma korszerűségében és a feldolgozás mikéntjében egyaránt kidomborodik. A falu és a város ellentétét mind a XIX., mind pedig a XX. század prózája sokszor feldolgozta már; a problematika mégsem intézhető el a megbélyegző közhelyszerűséggel, mert mi nem New Yorkban élünk, következésképpen az író érzékeny szeme szükségképpen akad fenn a mi társadalmunk jelenségein. A fennakadás azonban nem azonos a teljes kiszolgáltatottsággal: az alkotó ugyanis szükségképpen múlja fölül azt, amivel szembekerülni kénytelen. E fölülmúlás a teremtő leírás, a megnevezés szabadsága. Ehhez a világirodalom legkorszerűbb áramlatából merített bátorságot Vlaovics József. Azt a bravúrt sikerült megvalósítania, ami manapság igazi írói teljesítménynek tekinthető: egy-egy hosszú mondatba összesűrítve tükröztette mindazt a drámaiságot, mely a mindennapi élet konfliktusaiból az emberi tudat mélységeiben rakódik le, s egy váratlan pillanatban aranyat és salakot egyaránt magával sodorva tör fel. E hatáshoz még a szerkesztési leleményt is hozzá kell számítanunk. Ez a műfajnak hagyományos értelmezését is kielégíti, mivel a szereplők életét azok válságos pillanataiban ragadja meg: az apa a fiát, az utóbbi pedig a kedvesét várja. A feszültség igazi többlete azonban az életformák külső és belső surlódásából származik.

* A Magyar Szó munkatársainak és díjazottjainak topolyai vendégszereplésével kapcsolatos szövegek.